

FÖLDRAJZ

KONTINENSEK
FÖLDRAJZA

7

A TERMÉSZETRŐL TIZENÉVESEKNEK

A TERMÉSZETRŐL TIZENÉVESEKNEK

FÖLDRAJZ

*A kontinensek
földrajza* 7

TIZENHETEDIK, VÁLTOZATLAN KIADÁS

MOZAIK KIADÓ – SZEGED, 2019

I. fejezet
A FÖLDTÖRTÉNET
ESEMÉNYEI

II. fejezet
AFRIKA
ÉS AUSZTRÁLIA

III. fejezet
A NYUGATI FÉLGÖMB
KONTINENSE: AMERIKA

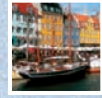
IV. fejezet
A LEGNAGYOBB
FÖLDRÉSZ: ÁZSIA

V. fejezet
KONTINENSÜNK:
EURÓPA

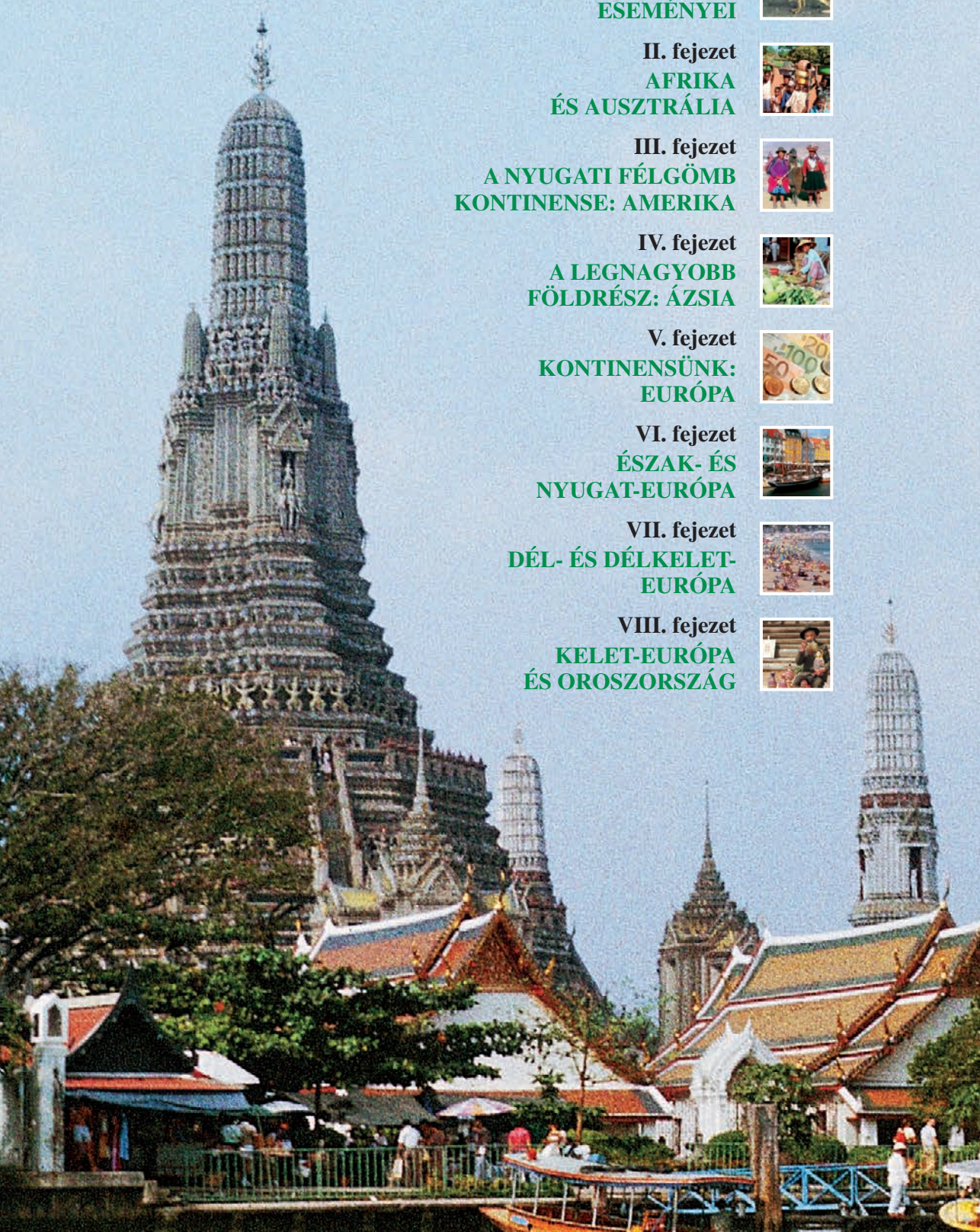
VI. fejezet
ÉSZAK- ÉS
NYUGAT-EURÓPA

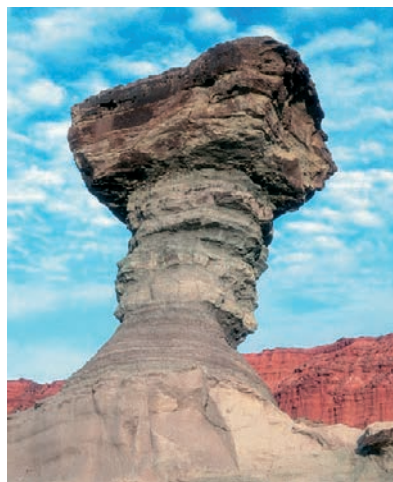
VII. fejezet
DÉL- ÉS DÉLKELET-
EURÓPA

VIII. fejezet
KELET-EURÓPA
ÉS OROSZORSZÁG

TARTALOM

Tudod-e még? 9

I. A FÖLDTÖRTÉNET ESEMÉNYEI

A Föld naplójából 12

Hogyan keletkeztek a hegységek?
(kiegészítő anyag) 15

II. AFRIKA ÉS AUSZTRÁLIA

Afrika és népeinek megismerése 18

Afrika felszínének kialakulása 21

A legforróbb kontinens 23

Élet Afrikában 27

Ausztrália és Óceánia 31

Ahol a Nap alacsonyan jár: a sarkvidékek
(kiegészítő anyag) 35

Mit tudsz Afrikáról, Ausztráliáról
és Óceániáról? 37

III. A NYUGATI FÉLGÖMB KONTINENSE: AMERIKA

Földrész a nyugati félgömbön: Amerika 40

Amerika kialakulása és felszíne 43

Éghajlati övezetek 46

A tundrától az esőerdőig 49

Az Amerikai Egyesült Államok 52

Az Egyesült Államok mezőgazdasága 56

Folyók, tavak, erdők országa: Kanada
(kiegészítő anyag) 59

Latin-Amerika 62

Ez is, az is Amerika... (kiegészítő anyag) 65

Mit tudsz Amerikáról? 67

IV. A LEGNAGYOBB FÖLDRÉSZ: ÁZSIA

Ázsia megismerése (kiegészítő anyag) 70

Ázsia, a legnagyobb kontinens 72

A változatos felszínű Ázsia 75

Ázsia éghajlata, élővilága és vízrajza 78

A 21. század: Kína évszázada 81

A világgazdaság egyik központja: Japán 84

Kelet-Délkelet-Ázsia gyorsan fejlődő országai 87

A túlnépesedett India 90

TARTALOM

A gyér legelők és a kőolaj földje: Délnyugat-Ázsia	93
Nemzeti parkok, vadregényes tájak Ázsiában (kiegészítő anyag)	95
Mit tudsz Ázsiáról?	97
Mit tudsz a távoli kontinensekről?	99

V. KONTINENSÜNK: EURÓPA

Európa helyzete, felosztása, népessége	102
Európa születése és mai felszíne	106
Európa a mérsékelt övezetben	109
Az Európai Unió (kiegészítő anyag)	112

VI. ÉSZAK- ÉS NYUGAT-EURÓPA

Észak-Európa országai	116
Nagy-Britannia és Észak-Írország: az Egyesült Királyság	119
Nyugat-Európa legnagyobb országa: Franciaország	123
Franciaország szíve, Párizs (kiegészítő anyag)	127
A tenger vonzásában: Hollandia és Belgium (kiegészítő anyag)	130

VII. DÉL- ÉS DÉLKELET-EURÓPA

Dél- és Délkelet-Európa természeti képe	134
A Pireneusi-félsziget országai	138
Az Appennini-félsziget országa: Olaszország	141
A Balkán térség földrajzi képe	144
Élet Európa napfényövezetében	147
Képeslapok a Földközi-tenger gyöngyszemeiről (kiegészítő anyag)	150

VIII. KELET-EURÓPA ÉS OROSZORSZÁG

Kelet-Európa természeti és társadalmi képe	154
Szomszédunk: Ukrajna	157
Két kontinens országa: Oroszország	160
Gazdasági körzetek Oroszországban	164
Mit tudsz Európáról és Oroszországról?	167
MIT TANULTÁL EBBEN A TANÉVBEN?	169
FÜGGELÉK	170
AZ ÚJ FOGALMAK JEGYZÉKE	171

„A Föld nem az Emberé, az Ember a Földé!
Bármilyen történik a Földdel, a Föld Fiaival is történik. Minden erőddel, teljes lelkeddel, egész szíveddel őrizd meg Őt gyermekeidnek!”

Seattle indián főnök üzenete az amerikai elnöknek

HOGYAN HASZNÁLD A TANKÖNYVET?

A tananyag megértését, megtanulását a szöveg, az ábrák, a térképvázlatok és az atlasz egyaránt segítik. Ezért ezeket együttesen használd!

A részcímekeket NAGYBETŰS, a legfontosabb fogalmakat, szakkifejezéseket **vas-tag betűs** szedés jelöli.

Az apró betűs ismeretek érdekességeket és kiegészítéseket tartalmaznak. Ilyeneket magad is gyűjthetsz más könyvekből vagy szüleidtől, és elmondhatod az órán.

E ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

A tananyagrészeket kérdések zárják. Segítségükkel kipróbálhatod, hogy tudod-e, pontosan érted-e a tanultakat.

O OLVASD EL!

Ezeknél a megértést, bővítést szolgáló vagy érdekességeket tartalmazó kiegészítéseket találod.

G GONDOLKODJ EL RAJTA! VÉGEZZ GYŰJTŐMUNKÁT!

Itt önálló gondolatokat kell megfogalmaznod, illetve gyűjtőmunkát kell végezned pl. az interneten, könyvtárban.

A ▶ jelentése: Nézz utána! Gyűjts adatokat, információkat!

A ▶ jelentése: Mit gondolsz? Mi a véleményed? Mit hallottál róla?

A tankönyv szövegében *-gal jelölt fogalmak magyarázatát megtalálhatod a tankönyv utolsó oldalain (Az új fogalmak jegyzéke).

A munkafüzet végén található **Függelék** adatainak segítségével is végezhetesz összehasonlításokat, elemzéseket.

BEVEZETŐ

Az emberek évezredek óta gyűjtik ismereteiket az őket körülvevő világról. Kezdetben még csak közvetlen környezetüket figyelték meg, később a szomszédos tájakat, folyókat, népeket, országokat is. Először az óceánok, tengerek partjai mentén hajóztak, majd eljutottak a távolabbi kontinensekre is. A megfigyeléseket mérések követték. Elsőként a porba rajzolták, amit láttak, később vázlateikat papírra vetették, majd térképeket készítettek róla. Ma már az űrhajókról le is fényképezik és elektromágneses hullámokkal lea-pogatják a Földet. A Föld felszínével és a rajta élő emberekkel foglalkozó tudomány neve: FÖLDRAJZ = GEOGRÁFIA. (Geográfia görög szó, azt jelenti: „írások, rajzok a Földről”.)

Földrajzi alapismeretekkel az 5. és a 6. osztály természetismeretének tanulása során már találkozotok. Idei tantárgyunk, a földrajz, bemutatja a Föld kontinenseit, tipikus tájait, jellegzetes országait, a Föld sokféle lakójának életmódját, gondolkodását. Világossá teszi azt, hogy egyes országok lakói külső jellemzőikben, kultúrájukban, szokásaikban különbözhetnek ugyan egymástól, de az emberek egyenrangúak.

Napjainkra a világ társadalmi-gazdasági folyamatai felgyorsultak. Kövessétek nyomon ezt ti is!

Szeretnénk, ha a tantárgy tanulásának eredményeképpen felismernétek: az ember felelős távolabbi és közvetlen környezetéért. Értékeinek megismerésével, tudatos megőrzésével, ésszerű használatával ezekért sokat tehetnek!

Reméljük, szívesen tanuljátok majd ezt a sokszínű, természet- és emberközeli tantárgyat! Eredményes tanulást kívánunk: *a Szerzők.*

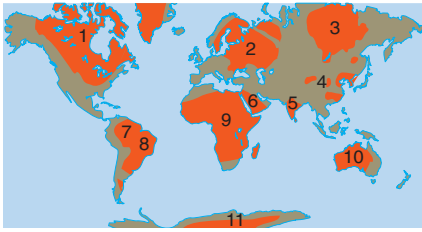

I. fejezet

**A FÖLDTÖRTÉNET
ESEMÉNYEI**

12.1. A mai kontinensek magját képező ősföldek: 1. Kanadai-; 2. Balti-; 3. Angara-; 4. Kínai-; 5. Dekkán; 6. Arab-; 7. Guyanai-; 8. Brazíliai-; 9. Afrikai-; 10. Ausztráliai-; 11. Antarktisi-ősföld

Keresd meg az ősföldeket az atlaszodban!

12.2. Ilyen lehetett a Föld felszíne az előidőben

A FÖLD NAPLÓJÁBÓL

FOGALOMTÁR

földtörténeti idő, időszak, ősföld, ősléggör, ősóceán, röghegység, gyűrődés, hegységrendszer, jégkorszakok, jelenkor, lősz

A Föld története – akárcsak az emberiség történelme – szakaszokra tagolható. A történelmi korok az ember megjelenésével kezdődnek. Ezek: az őskor, ókor, középkor, újkor. A Föld története **bolygónk kialakulásával** veszi kezdetét. A 4,6 milliárd éves történetét **ős- és előidőre, óidőre, középidőre és újidőre** osztjuk.

Használd folyamatosan a tankönyv összefoglaló táblázatát (12.3. ábra) és az atlaszod 4–5. oldalát!

A több tíz- vagy százmillió évet átfogó időközön belül időszakokat, azokon belül korokat – utóbbiak részeként korszakokat – különböztetünk meg. (Pl. újidő, negyedidőszak, a negyedidőszakon belül jégkor és jégkorszak.)

Ha a Föld történetét egy naptári évnek tekintjük, az ősidő vége november 13-ára, az óidőre december 13-ára, a középidő befejezése december 26-ára esne. Ezek szerint az újidőnek mindössze 5 nap felelne meg!

IDŐ	IDŐSZAK	FELSZÍN	ÉLŐVILÁG
Újidő 65 millió évtől napjainkig	negyedidőszak	a mai felszín kialakulása, alföldek keletkezése, nagy eljegesedések	mai élővilág, mai ember
	harmadidőszak	a közép-amerikai földhíd, az Eurázsiai- és a Pacifikus-hegységrendszer kialakulásának fő időszaka	az emlősök uralomra jutása
Középidő 251–65 millió évig		a Pacifikus- és az Eurázsiai-hegységrendszer felgyűrődésének kezdete, az őskontinens feldarabolódása, a tenger térhódítása	ősmadarak, első virágos növények, tülevelű fák, „őshüllők fénykora”
Óidő 542–251 millió évig		az őskontinens kialakulása, a mai röghegységek elődeinek felgyűrődése	őskételtűek, őshalak, ősrövarok, ősrákok, páfrányok, első szárazföldi növények
Ős- és előidő 4,6 milliárd évtől 542 millió évig		ősföldek, táblás vidékek, földkéreg, ősóceán, ősléggör	az élet megjelenése az ősóceánban

12.3. A földtörténet időbeli eseményei. *Használd a háttér színeit a következő leckéknél a földtörténeti korok eseményeinek kiemelésére!*

ŐS- ÉS ELŐIDŐ: A Földünk születését követő első hegységképződési folyamatok során alakultak ki a kontinensek magját képező **ősfölkdek*** (pl. Európában a Balti-ősföld). Területeiken értékes ásványkincsek, pl. **vasérc** található. A földkéreg megszilárdulását követően kialakult az **őslégkör*** és az **ősóceán*** is. A vizekben megjelentek az első kezdetleges élőlények (baktériumok). Az őslégkör ekkor még nem védte meg a Földet a Napból jövő káros sugárzásoktól, ezért a szárazföldi élet még nem fejlődhetett ki.

ÓIDŐ: A kontinensmagok egy egységes őskontinensbe kapcsolódtak össze, amit az ősóceán vett körül.

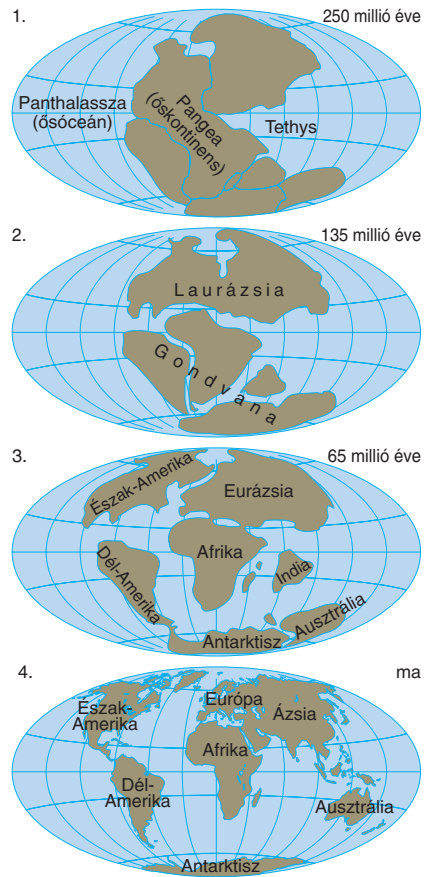
Az ősóceánban már nagy számban éltek olyan kezdetleges növények, amelyek oxigént termeltek. Ez lehetővé tette a **szárazföldi növények** (pl. páfrányok, fenyőfélék ősei) **megjelenését**, majd elterjedését. Maradványaikból később nagy mennyiségű **feketekőszén** képződött.

Az állatvilág jellegzetes képviselői az ősrákok, az ősi ízeltlábúak voltak, de megjelentek az első halszerű gerincesek is.

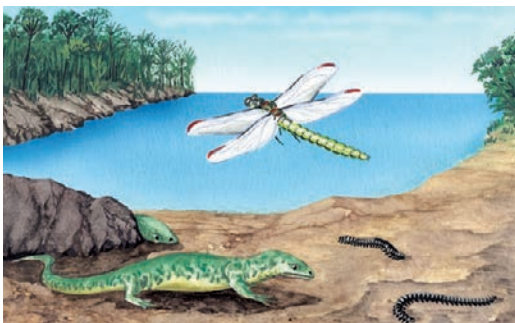
Az óidőben gyűrődtek* fel Földünk mai **röghegységei***: pl. a **Német-középhegység**, a **Lengyel-középhegység** és hazánkban pl. a **Velencei-hegység**.

KÖZÉPIDŐ: Elején a szárazföldeket elöntötte a tenger. Benne vastag üledékréteg képződött. Kb. 200 millió éve megindult az őskontinens feldarabolódása. Ekkor nyílt meg az Atlanti-óceán medencéje, s kezdetét vette a **Pacifikus-**, majd a középidő végén az **Eurázsiai-hegységrendszer** felgyűrődése.

A szárazföldeket a fenyőfélék és a hatalmas termetű őshüllők, ősmadarak népesítették be. Ez az idő a dinoszauruszok „fénykora”.

13.1. 1. Az óidőben a különálló kontinensmagok egyetlen őskontinenssé forrtak össze. 2. A középidőben az őskontinens feldarabolódott. *Mely mai kontinenseket, kontinensrészeket ismered fel az ábrán?* 3. Figyeld meg a szárazföldek elhelyezkedését a harmadidőszakban! 4. A negyedidőszakban kialakult a kontinensek mai partvonala

13.2. Az óidő élővilága. *Mely állatcsoportok képviselőit látod az ábrán?*

13.3. A középidő az óriáshüllők kora

14.1. Hogyan és mikor keletkezett a Kárpátok?

14.2. Ősmaradvány. ▶ Nézz utána az interneten, hol találtak hazánkban ilyen leleteket! Mi a kövület és a lenyomat?

OLVASD EL!

A kövek beszélnek – tartja egy latin közmondás. Valóban, a kőzetek korából, elhelyezkedéséből, a bennük található ősmaradványokból sok mindenre következtethetünk: a felszín formálódására, az éghajlati változásokra, a kőzetlemezek mozgására. Az üledékes kőzetek ugyanis gyakran megőrizték a bennük élt állatok, növények valamilyen maradványát.

ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

1. Sorold fel a Föld történetének időegységeit!
2. Milyen események, folyamatok kapcsolódnak hozzájuk?
3. Mutasd be az élővilág fejlődésének főbb állomásait!
4. Mondj és mutass a térképen európai táj példákat az egyes földtörténeti idők képződményeire!

ÚJIDŐ: Két időszakra osztjuk. A **harmadidőszakban*** befejeződött a **Pacifikus-** és az **Eurázsiai-hegységrendszer** felgyűrődése. Ezek tagjai ma is több ezer méter magas gyűrthegecségek. Észak-Amerika teljesen különvált Euráziától. Az időszak végén összekapcsolódott Észak- és Dél-Amerika. Ekkorra tehető a **barnakőszén-, kőolaj- és földgáztelepek** nagy részének kialakulása. Az élővilág fejlődését az emlősök és a virágos növények elterjedése mutatja.

A Pacifikus-hegységrendszer tagja pl. Dél-Amerikában az Andok. Az Eurázsiai-hegységrendszerhez tartozik Európában pl. az **Alpok** és a **Kárpátok**.

A **negyedidőszakban*** a kontinensek és óceánok már a mai helyükön voltak. A negyedidőszak első részében, a **jégkorszakok*** idején a hideg teleket hűvös nyarak követték. A lehullott hó évről évre felhalmozódott, összepréselődött és újrafagyott. A hatalmas jégtakaró É-Amerika és Eurázsia nagy területére terjedt ki.

A többször előrenyomuló, majd visszahúzódó jégtakaró a puhább kőzetű tájakon medencéket mélyített. A keményebb kőzeteket lecsiszolta. Ilyen jégtakaró formálta pl. a **Finn-tóvidék** felszínét.

Az eljegesedések idején a jéggel borított területek előterében a kőzettörmelékből a szél finomszemcsés port fúj ki és szállított el. A füves térségek növényzete megkötötte a leszálló port. Ennek felhalmozódásával, kőzetté válásával **löss** keletkezett.

A negyedidőszakban alakultak ki a **feltöltött síkságok**, pl. az Alföld.

Az utolsó jégkorszak kb. 10 000 éve ért véget. Ezt erőteljes felmelegedés követte. Ekkortól számítjuk a földtörténeti **jelenkort***. Kialakult a mai élővilág, a kontinensek vízhálózata, partvonala.

Az embertan tudománya kb. 100 000 évvel ezelőttre teszi a mai ember megjelenését. Ettől az időponttól számítjuk a történelmi **őskort**.

III. fejezet

A NYUGATI FÉLGÖMB KONTINENSE: AMERIKA

TERÜLETE	21,5 millió km ² ●
LEGMAGASABB PONTJA	Mt. McKinley 6194 m
LEGHOSSZABB FOLYÓJA	Mississippi (Missouri) 6212 km
NÉPESSEGE	345 millió fő
NÉPSŰRŰSÉGE	16 fő/km ²
LEGNÉPESEBB VÁROSA	New York
TERÜLETE	20,6 millió km ² ●
LEGMAGASABB PONTJA	Aconcagua 6959 m
LEGHOSSZABB FOLYÓJA	Amazonas (Ucayali) 6296 km
NÉPESSEGE	576 millió fő
NÉPSŰRŰSÉGE	28 fő/km ²
LEGNÉPESEBB VÁROSA	Mexikóváros

40.1. Hasonlítsd össze Észak- és Dél-Amerika fontosabb adatait (2008)!

40.2. Ilyen hajókkal jutottak el a viking hajósok Grönlandra és Amerikába

FÖLDRÉSZ A NYUGATI FÉLGÖMBÖN: AMERIKA

FOGALOMTÁR

tagolt partvonal, indián, eszkimó, rezervátum, keverék népek

A KONTINENS FEKVÉSE, PARTVONALA

Amerika a Föld északi, déli és nyugati félgömbjén fekszik. A kontinensek közül Ázsia van hozzá legközelebb a **Bering-szorosnál**. Teljes területe: 42,1 millió km².

Két fő részét, **Észak-Amerikát** és **Dél-Amerikát Közép-Amerika** keskeny földszorosa kapcsolja össze.

É-on a **Jeges-tenger**, K-en az Atlanti-, Ny-on a Csendes-óceán határolja. A két óceánt a közép-amerikai földszoros átvágásával megépült **Panama-csatorna** köti össze. Észak-Amerika partjai mentén sok a félsziget, a sziget és az öböl. Az ilyen partvonalat **tagoltnak*** mondjuk.

A Jeges-tenger szigeteihez tartozik a világ legnagyobb szigete: **Grönland**. Észak-Amerika keleti partjának félszigetei: a **Labrador** és a **Floridai-félsziget**. Nyugaton az **Alaskai-félsziget** és a **Kaliforniai-félsziget** nyúlik az óceánba. A kontinens legnagyobb öble a **Mexikói-öböl**.

Közép-Amerikától keletre a **Karib-tenger** szigetvilága húzódik.

Dél-Amerika partvonala nagyrészt tagolatlan.

AMERIKA „FELFEDEZÉSE” ÉS MEGHÓDÍTÁSA

A kontinens benépesülése már az utolsó jégkorszak idején megindult. Amerikát és Ázsiát akkor még egy földhíd kötötte össze. Ezen jutottak át Ázsia őslakói az észak-amerikai földrészre, majd egy évezred alatt elértek Dél-Amerikába is. Az **indián*** lakosság tehát ázsiai eredetű. A földrész első benépesülése az **eszkimók*** bevándorlásával zárult.

A felfedezések előtt Észak-Amerika déli részén, valamint Közép- és Dél-Amerika földjén gazdag indián kultúrák virágoztak.

A normannok (vikingek), a norvégok és dánok ősei, a középkor legmerészebb hajósai voltak. Könnyű vitorlásaikkal végigportyázták és rabolták a közeli tengereket.

Amerika normann felfedezője, Vörös Erik Izlandról indult Grönland szigetére, ahol később le is telepedett. A partvidék növényzetéről ő adta a szigetnek a „zöld föld” nevet.

Gyűjts információkat a vikingekről!

Amerika felfedezése az itáliai születésű tengerész, **Kolumbusz Kristóf** nevéhez fűződik. Tengeri úton, nyugat felé indulva Indiába akart eljutni. A tervezett út hosszát azonban jócskán alábecsülte. A spanyol királyné, Izabella támogatásával Kolumbusz három hajóval vágott neki az ismeretlen vizeknek. Hosszú hetek kilátástalannak tűnő hányódásai után 1492. október 12-én kötött ki a Bahama-szigetekhez tartozó Watling- (ma San Salvador) szigeten. Kolumbusz végig abban a hitben élt, hogy Ázsia keleti részén járt. Tévedését őrzi a Nyugat-indiai szigetvilág (Karib-tengeri szigetek) neve és az őslakók elnevezése: indián, azaz indiai.

A kontinens **Amerigo Vespucci** [amerigo veszpuccsi] nevét viseli, aki több ízben hajózott Dél-Amerika partjainál. Elsőként állította azt, hogy új földrészről van szó.

Az új kontinenst aranyra, kincsre éhes kalandorok lepték el. A hódítókkal vívott harcok és az általuk behurcolt betegségek miatt az őslakók száma drasztikusan lecsökkent. Ez a korábban virágzó indián kultúrák pusztulásához vezetett.

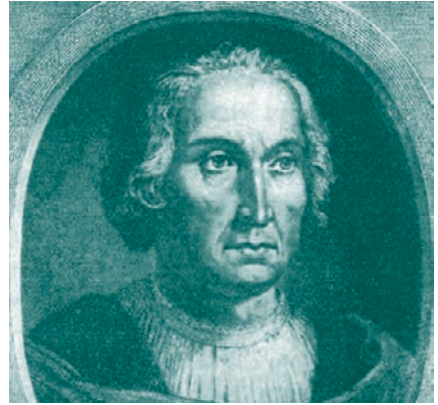
Az angolok és a franciák Észak-Amerikát, a spanyolok és a portugálok Közép- és Dél-Amerikát vették birtokba. A latin nyelvcsaládba tartozó – és a ma is hivatalosan használt – spanyol és portugál nyelv miatt kapta Közép- és Dél-Amerika a **Latin-Amerika** elnevezést.

AMERIKA MAI LAKOSSÁGA

Amerika földjén a bevándorlók (főként angolok, franciák, spanyolok, portugálok) leszármazottai, az őslakos indiánok, eszkimók, valamint a gyarmatosítók által Afrikából rabszolgaként behurcolt fekete bőrűek utódai és keverék népek* élnek.

41.4. Maja templom a Yukatán-félszigeten

41.1. Kolumbusz Kristóf (1451?–1506)

41.2. A névadó: Amerigo Vespucci (1451–1512)

41.3. Nyelvek Amerikában. ➤ *Miért ezek terjedtek el?*

42.1. Indián kultúrák Latin-Amerikában

A spanyolok és a portugálok leszármazottai a kreolok. Az európaiak és az indiánok keverékei a meszticek. A fehérek és a fekete bőrűek közös utódai a mulattok.

Főleg É-Amerikában jelentős a később bevándorló kínaiak, japánok, indiaiak száma.

Amerika a bevándorlók számára hosszú évtizedeken át a korlátlan lehetőségeket jelentette. Jó földeket, szabadságot mindenféle elnyomás alól, gazdasági, szellemi, vallási függetlenséget, esetleg a meggazdagodást.

Ma a lakosság eloszlása egyenlőtlen. Legritkábban lakott területei a hideg éghajlatú tájak, a magas hegységek, az esőerdők, a sivatagok. Legsűrűbben lakottak az iparvidékek, a forgalmas tengerpartok és a termékeny alföldek.

42.2. Az ősi inka romváros: Machu Picchu [macsu pikcsu]. ► *Mely mai államok területén éltek az inkák?* (42.1.)

OLVASD EL!

INDIÁN BIRODALMAK

Az **aztékok** gazdagsága a földművelésen alapult. Földjeiket hamuval trágyázták és öntözték. Eszközeik készítéséhez követ, rezet, a díszítéshez ezüstöt és aranyat használtak. Fővárosukban seregnyi palota és templompiramis emelkedett.

A **maja** birodalom emlékei fejlett művészetről, kultúráról mesélnek. Lakói hatalmas városokat építettek. Templomaikat domborművekkel díszítették. A földeket ugyan kezdetleges módszerekkel művelték és háziállatokat nem tartottak, de volt írásuk, számrendszerük és naptáruk.

Az **inkák** teraszosan kiképzett földjeiket öntözték, trágyázták. Háziállataik a lámafélék közül kerültek ki. Fővárosuk utcái szabályos elrendezésűek voltak. Legfényűzőbb építményüket: a Napnak szentelt templomot aranylemezekkel ékesítették. Útrendszerük behálózta a birodalmat. Folyóikon kőből, fából, kötelekből készítettek hidakat.

Végezz gyűjtőmunkát É-Amerika indián törzseiről, életükről, hagyományaikról!

ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

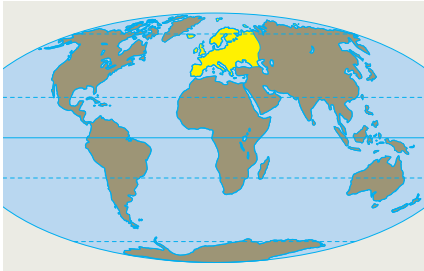
1. Határozd meg Amerika földrajzi helyzetét! Mely szigetek, félszigetek, öblök tagolják Észak- és Latin-Amerika partvonalát?
2. Milyen elképzelés alapján indult útnak Kolumbusz? Kiről kapta a nevét a kontinens?
3. Kik Amerika őslakói? Hogyan jutottak el a kontinensre?
4. Kik élnek ma Amerikában? Indokold a lakosság egyenlőtlen területi eloszlását!
5. Készíts képes beszámolót a következő témákról: híres magyar tudósok, művészek Amerikában; indiánok a szépirodalomban és a filmművészetben!

V. fejezet

**KONTINENSÜNK:
EURÓPA**

TERÜLETE	10,5 millió km ²
LEGMAGASABB PONTJA	Mont Blanc (4807 m)
LEGHOSSZABB FOLYÓJA	Volga (3530 km)
NÉPESSÉGE	732 millió fő
NÉPSŰRŰSÉGE	69,7 fő/km ²
LEGNÉPESEBB VÁROSA	Párizs

102.1. Európa elhelyezkedése a Földön és fontosabb adatai (2008). *Hányadik a kontinensek között? (terület, népességszám)*

102.2. Európa területe műholdfelvételen

102.3. Európa égtájak szerinti felosztása

EURÓPA HELYZETE, FELOSZTÁSA, NÉPESSÉGE

FOGALOMTÁR

fjord, épülő lapos part, túrzás, laguna, dűne, pusztuló magas part, indoeurópai nyelv

HOL FEKSZIK EURÓPA?

Európa a Föld északi és keleti félgömbjének kontinense. Kis része átnyúlik a nyugati félgömbre is. Rajta halad át a kezdő hosszúsági kör. Keleten szorosan összefügg Ázsiával. Közös nevük **Eurázsia**.

A kontinenst Észak-, Dél-, Nyugat-, Kelet- és Közép-Európára osztják.

Európa a Jeges-tengertől a Földközi-tengerig, az Atlanti-óceántól az Urál hegységig és az Urál folyóig terjed. Afrikától a Gibraltári-szoros választja el. Déli határa a Fekete-tenger, a Kaukázus és a Kaszpi-tenger.

Európa partvonala a legtagoltabb a kontinensek közül. Nagy félszigetei: a **Skandináv-**, a **Pireneusi-**, az **Appennini-** és a **Balkán-félsziget**. Szárazföldre benyúló legnagyobb tengerei: a **Balti-** és az **Adriai-tenger**. Szigetei közül az Atlanti-óceánban a távolabb fekvő **Izland** és a **Brit-szigetek** a legjelentősebbek. A Földközi-tenger szigetei közül a legnagyobbak: Kréta és **Szicília**.

A TAGOLT PARTOK VÁLTOZATAI

Európa partjait a Skandináv-félszigeten és a Brit-szigetek ÉNy-i vonalán hosszú, keskeny, mély, meredek falú, elágazó tengeröblök: a **fjordok*** csipkézik. Völgyeiket eredetileg a folyók rajzolták ki. A jégkorszaki jégtakaró

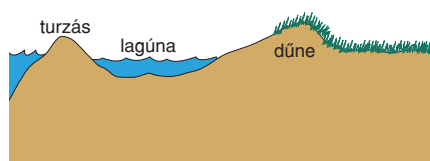
102.4. Homokdűnék a Balti-tenger partján. *Hogyan keletkeztek?*

tengerbe nyúló gleccserei tovább mélyítették e völgyeket, s ezek a jég elolvadása után öblökké váltak. Kijáratuknál számtalan sziklasziget található.

Egészen más a Balti-tenger partvidéke, ahol a tenger **építő munkát** végez. Az **épülő lapos parton*** a hullámok kifutnak a szárazföldre. A partok előtt lerakott hordalékukból homokgátak – **turzások*** – keletkeznek. A turzások néhol tengeröblöket zárnak el: ezek a **lagúnák***. A partra sodort homokot a szél munkálja tovább. **Dűnékbe*** halmozza, s – növényzet híján – tovább is vándoroltatja.

Ismét más képet mutatnak a partok az Atlanti partvidéken. Itt a **pusztuló magaspartokat*** a tengerjárás és a hullámverés formálja.

103.1. Hogyan formálódik a lapos part?

103.2. Pusztuló magaspart. Mi rombolja?

KI FEDEZTE FEL EURÓPÁT?

Európa első megismerői a **föníciaiak** voltak az ókorban. A kontinens nevének eredete a föníciai „ereb” szó, amely napnyugtát jelent. A föníciaiak a Földközi-tenger partvidékén, a mai Libanon és Szíria területén éltek. Hajóikkal bejárták a partvidéket, és egészen a mai Angliáig eljutottak.

A földrésze vonatkozó ismereteket a görögök, majd a rómaiak bővítették. A rómaiak hódításaik nyomán a belső területeket is jobban megismerték. Utazóik Nyugat- és Közép-Európát könyveikben is leírták.

Észak-Európa partjait a **normannok** járták be. Már ezer évvel ezelőtt elérték Izlandot, sőt Észak-Amerikát is.

Kelet-Európa megismeréséhez hozzájárultak a magyar **őshazakutatók** is. **Julianus** [juliánusz] **barát** meg is találta a magyarok őshazáját (Magna Hungariát) a Volga és az Urál között. A 19. században **Reguly Antal** – nyelvrokonaink nyomát kutatva – térképezte fel az Urál hegységet.

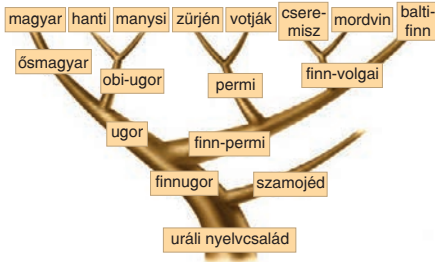
A középkorra Európa megismerése lényegében befejeződött.

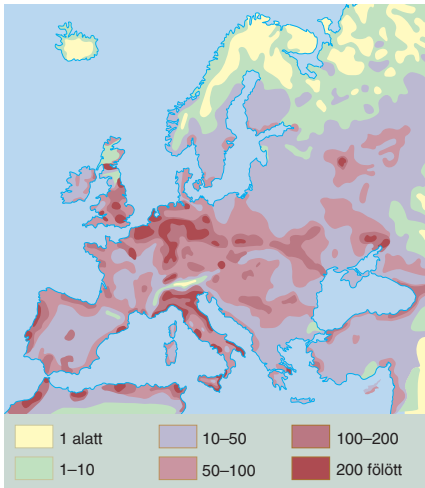
103.4. Hérodotosz (i. e. 485–425) térképén Európa nyugati területei még ismeretlenek voltak. *Hasonlítsd össze az atlaszoddal!*

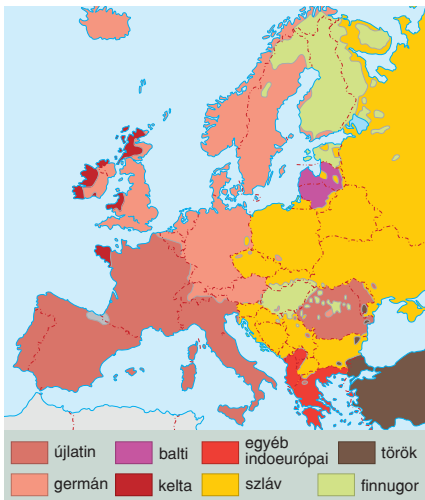
103.3. Reguly Antal (1819–1858)

104.1. Nyelvrokonaink. Figyeld meg, mely országokba, országrészekbe kellene utaznod, hogy találkozz velük!

104.2. Európa népsűrűsége (fő/km²). Magyarázd meg az eltéréseket!

104.3. A nyelvek elterjedése Európában

EURÓPA NÉPESSÉGE

Európa területét a délről és keletről érkező bevándorlók kezdték benépesíteni. Afrikából mintegy 200 000 éve érte el a kontinentet a mai ember (*Homo sapiens*) első nagyobb terjeszkedési hulláma. Az Ázsiából ideáramló embercsoportok 60-80 ezer éve telepedtek be a földrész területére.

A kontinens népessége az újkor elején csak lassan növekedett. A háborúk, a járványok ugyanis folyamatosan tizedelték a lakosságot.

A 18. századi ugrásszerű ipari fejlődés az életkörülmények jelentős javulását eredményezte. Csökkent a halálozási arány, a népességszám pedig gyors növekedésnek indult. Az 1900-as években már Európában tömörült a világ népességének 1/4-e. Azóta azonban ez az arány fokozatosan csökken. Sok európai országban – köztük hazánkban is – már fogy a lakosság. Korösszetétele inkább az idősebb korosztály felé tolódik el.

A kontinens **népsűrűsége** sokáig a legmagasabb volt a Földön, de Ázsia már lehagyta.

A lakosság **egyenlőtlenül oszlik el**. Nyugat-Európa sűrűbben lakott. A városok, városkörnyékek összeolvadásával itt is létrejötték várostömörülések (agglomerációk). Ilyen pl. a németországi Ruhr-vidék [rúr]. Alacsony viszont a népsűrűség Észak- és Kelet-Európában.

Nézd meg az atlaszodban, mely európai városok lakossága haladja meg a 3 millió főt!

NYELVEK, EMBERTÍPUSOK, VALLÁSOK

A történelmi fejlődés Európa lakosságát is igen kevertté tette. A népesség 90%-ának a nyelve mégis közös eredetre vezethető vissza: az **indoeurópai nyelvcsaládra***. Az indoeurópai nyelveket (pl. szláv, germán, újlatin, görög) beszélők mellett más nyelvcsaládoknak csak kisebb szigetei vannak, pl. az urálinak a finnugor. A magyar nyelv is ide tartozik.

104.4. Arcok Dél- (bal oldalon), illetve Észak-Európából. Keresd meg a szembetűnő különbségeket!

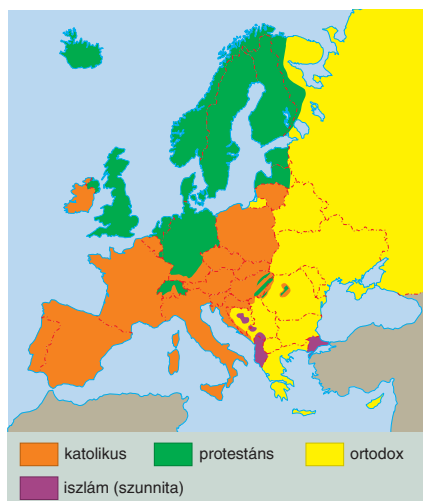
Járj utána, Európa lakói saját nyelvükön hogyan nevezik magukat, országukat, és hogyan üdvözlik egymást!

Az Európában élő embertípusok külső megjelenése változatos. Az északon élők magasabbak, bőruk, hajuk, szemük színe világosabb. A déli területek lakói alacsonyabbak, hajuk, bőr- és szemszínük sötétebb.

A vallások közül legelterjedtebb a **keresztény** vallás (katolikus, protestáns, ortodox). Az **iszlám** valláshoz tartozók (szunniták) a Balkán-félszigeten, az **izraelita** (zsidó vallásúak) pedig egész Európában szétszórtnan élnek.

Nézd meg az atlaszodban a vallások elterjedését!

Európa a nagy földrajzi felfedezések korától gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális téren is jelentős hatást gyakorolt az emberiség fejlődésére. Az ipari forradalom hatására fejlődésnek indult a mezőgazdaság, átalakult a közlekedés (pl. megjelent a vasút) és a kereskedelem. A modern tudományok is innen jutottak el a többi kontinensre.

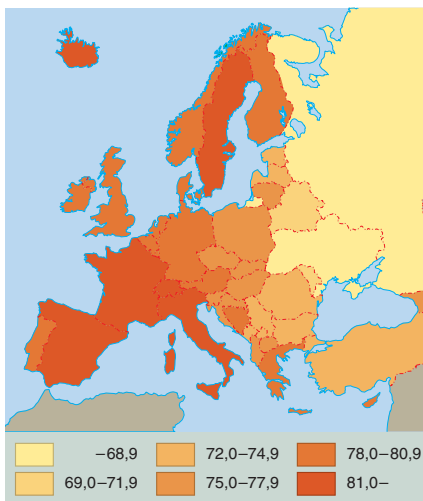

105.1. Vallások Európában

OLVASD EL!

A NÉPVÁNDORLÁSOK KONTINENSE

Európa népeinek mai elrendeződését a 9. századig lezajlott népmozgások többé-kevésbé végleges honfoglalásai adják. A különböző germán törzsek földrészünk északnyugati részén alapították meg államaikat. A szláv államok viszont Európa középső területeit és Kelet-Európát foglalták el. A Dél-Európába érkező bevándorlók jobbra beleolvadtak az ott élő népekbe. A különböző finnugor népek nagy időkülönbséggel érkeztek. Legkorábban jöttek a lappok, néhány évszázaddal később a finnek, a 9. század végén pedig a magyarok.

105.2. Várható átlagos élettartam Európában

ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

1. Határozd meg Európa helyzetét a Földön! Bizonyítsd parttagoltságát!
2. Hasonlítsd össze a tengervíz partformáló munkáját a magas- és a lapospartokon!
3. Magyarázd meg, mi a turzás, a lagúna, a dűne, a fjord!
4. Hogyan keletkeztek a fjordok? Melyik ország tengerpartján a legjellemzőbbek?
5. Hogyan oszlik el a népesség kontinensünkön? Bizonyítsd tájpéldákkal!
6. Mely nyelvcsaládokhoz tartozó nyelveket beszélnek legtöbben Európában? Kapcsold a nyelvet az országhoz!